

MAGNUS ILMJÄRV – EINAR VÄRA

Suomalaisten Viron historia

Magnus Ilmjärv ja Einar Vära arvioivat Seppo Zetterbergin laajan yleisteoksen Viron historiasta sekä esittävät omia näkemyksiään synnyinmaansa historian kehityksestä.

■ Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori Seppo Zetterbergin Viron historiaa käsittelevän laajan teoksen julkaiseminen on ollut kieltämättä kiitettävä ja huomionarvoinen teko. Suomalaiselle lukijalle on tarjottu perinpohjainen katsaus Viron historiaan. Teoksen suurimpana ansiona voidaankin pitää sen ilmestymistä juuri Suomessa. Positiivisena piirteenä voi pitää selkeää kerrontaa, jota tukee sujuva ja helpotajuinen kielenkäyttö. Mutta kuten useissa muissakin yhden kirjoittajan yleiskatsausteoksissa tässäkin teoksessa on luonnollisesti puutteita. Väistämättä teksti heijastelee kirjoittajansa mielipiteitä, ennakkokäsityksiä, totuuksia ja tulkintoja, jotka eivät voi olla ainoita oikeita.¹

Teoksen kirjoittamisen lähtökohtia Zetterberg perustelee alkusanoissaan (s. 15–16). Hän kritisoi historiakatsauksia siitä, että ne pääosin keskittyvät lähi- ja poliittiseen historiaan, ja hän voi tässä olla hyvinkin oikeassa. Omasta teoksestaan kirjoittaja väittää, että siinä on vahvasti edustettuina myös muita aikakausia ja aihealueita – talous, yhteiskunnalliset suhteet sekä kulttuu-

ri. Tästä lähestymisestä varmaan seuraakin teoksessa tarjottu Viron historian jaksottaminen, joka eroaa Virossa käytössä olevasta jaottelusta. Tällainen lähestymistapa olisi kaikin puolin oikeutettu, mutta itse Zetterbergkään ei ole pystynyt välttämään poliittisen historian roolin ylikorostumista, erityisesti varhaisempien ajanjaksojen osalta.

Poliittisesta historiasta

Kirjoittajan tietyt ennakkokäsitykset Viron historiasta heijastuvat selkeästi ”Viron historian” keskiaikaan ja varhaisempaan uudempaan aikaan keskittyvissä jaksoissa. Yksi ennakkokäsityksistä liittyy Viron ja Suomen historiallisten vaiheiden erilaisuuteen ja samanlaisuuteen. Kirjoittaja toteaa lukijalle, että tietämättömyydestä johtuen suomalainen lukija pitää usein Viron historian kehitystä Suomen kaltaisena. Tämä käsitys perustuu hänen mielestään kuitenkin väärinymmärrykseen, ja kahden maan historioiden välillä on pikemminkin eroavaisuuksia. Tärkeimpänä erona kirjoittaja pitää yhteiskunnan perustana toimineen suomalaisen talonpojan itsenäisyyden säilymistä ja oman säädyn muodostamista, kun taas Virossa talonpojat olivat 1800-luvulle asti orjuudessa. Zetterbergin mielestä virolaisten geneeissä ovat nykypäivään asti säilyneet saksalaisten isäntien piiskanjäljet. Viimeinen väite on tosin kuvaileva ja runollinenkin, mutta silti hyvin kiistanalainen. Geneeistä ja geneettisestä historiallisesta muistista puhuminen on riskialtista ja siihen tulisi suh-

1. Seppo Zetterberg (2007) *Viron historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 810 s.

tautua varoen, jotta ei syntyisi ylimielisyyden vaikutelmaa.

Poliittisen historian ylikorostamisesta johtuen kirjan alkuosassa on käsitelty pääosin vieraita valloittajia ja heidän vallankäyttöään. Kirjaa lukiessa syntyykin tunne, että virolaiset olisivat uuden ajan alkuun asti olleet pikemminkin historian objekteja kuin subjekteja. Virolaisten elämälle ja toimille kirjoittaja varaa kirjan alkuosassa varsin vähän tilaa. Esimerkiksi muinaisen vapaustaistelun käsittelyssä (s. 56–74) saksalaisten toimille ennen Viron maaperälle tunkeutumista on annettu 7 sivua ja itse Virossa käydylle taistelulle 12 sivua, tekstin pääosan seurattessa valloittajien sotilaallisia toimia.

Valtio-oikeudellisen tilanteen kehittymistä Viron alueella miehityksen jälkeen (s. 75–77) kirjoittaja on käsitellyt yhtä yksinkertaistetusti ja yksipuolisesti kuin valloittajien toimintaa. Valitettavasti Zetterberg ei ole käyttänyt Jüri Uluots'in kirjoitusta ”Eestlaste lepingud võõrastega 13. sajandil”,² josta näkyy, että oikeusjärjestyksen syntyminen oli monimutkaisempi kuin miltä se aluksi näyttää ja että myös virolaisilla oli siinä oma osansa. Liian yksinkertaistettu on myös kirjoittajan väite ”Väestön kansallisuus ja sosiaalinen asema kulkivat siis käsi kädessä. Olla virolainen merkitsi olla talonpoika.” (ks. s. 75) Kaiken muun lisäksi väite on ristiriidassa s. 106 ja 132 esitettyjen lukujen kanssa, joiden mukaan keskiajan lopussa virolaisten osuus kaupunkiväestöstä oli 40–50 %. Luonnollisesti suurin osa virolaisista oli talonpoikia, mutta rajanveto virolaisten talonpoikien ja vierasmaalaisten sekä herraskansan välillä ei ole täysin korrekti. Varsinkin kun otetaan huomioon että Viroon siirtyneistä ruotsalaisista enemmistö oli talonpoikaista (ks. s. 133). Ei ole syytä myöskään unohtaa, että Pohjois- ja Länsi-Virossa pääsi ainakin osa virolaisten yläluokkaa vasalleiksi.

Viron keskiajalle omistettua osaa lukies- sa syntyy tunne, että talonpoikien historia ei ole erityisemmin kirjoittajaa kiinnostanut. Keskiajan aateliston, papiston ja kaupunkien yläluokan elämän kuvaamiselle kirjoittaja omistaa huomattavasti enemmän tilaa

kuin talonpoikien elämälle. Välillä tuntuu siltä, että kirjoittajan päämääränä on lisätä teoksen ulkoista houkuttelevuutta historia- käsityksen tasapainoisuuden kustannuksella ja että teos olisi muuttumassa tieteellisestä Viron historian yleiskatsauksesta turisteille tarkoitetuksi kuvakirjaksi (ks. s. 99–109 tai 141–150); runsaasti kuvitetuilla sivuilla esitellään kaupunkikierroksille tyypillisiä tarinoita arkkitehtuurista, kauppiaiden ja käsityöläisten killoista sekä kaupunkilaisten arjesta ja juhlista jne. Viron talonpoikien elämän käsittelyssä on jääty pääosin orjien raskaan osan kuvailuun, ja juhlista on tilaa vain juhannukselle (s. 130–132). Kuvitus virolaisia käsittelevässä osassa (s. 120–132) koostuu yhdestä kylätyyppistä kuvailevasta kaaviosta ja Tallinnan Raatihuoneen pylvään kyljessä kiinni olevan kaularaudan valokuvasta. Virolaisten väheksymistä paikallisen historian subjekteina on huomattavissa myös sellaisten poliittisten tapahtumien kuvauksissa, joihin virolaisetkin osallistuivat. Esimerkiksi Viron historiassa monin tavoin käänteentekevästi vaikuttaneelle Jüriöö'n kansannousulle on yli 800-sivuisessa teoksessa annettu vain puolitoista sivua.

Seuraava luku ”Suurten naapureiden temmelyskenttänä (1558–1629)” sivuilla 155–175 on kokonaisuudessaan omistettu poliittiselle historialle, ennen kaikkea sodille ja vallanjakokysymyksille. Virolaisten toimille on varattu vain yksi jakso, jossa puhutaan syksyllä 1560 Harju- ja Läänemaalla tapahtuneesta talonpoikien kansannoususta (s. 162). Tästä jää jälleen vaikutelma, että virolainen on tämän historiallisen ajanjakson kannalta epäoleellinen komponentti. Tätä ei muuta edes se seikka, että virolaisten tappioista em. sodissa puhutaan paljon enemmän seuraavan, Ruotsin ajasta kertovan luvun alussa. Lisäksi alkuperäisen väestön aliarvostus heijastuu kiinnostavalla tavalla myös teoksen kansikuvassa, jonka viidestä kuvasta vain kaksi on suoraan omistettu virolaisille.

Kätkeytyykö tähän jokin niistä syistä, joiden takia Zetterberg näkee Viron ja Suomen historiassa enemmän eroavaisuuksia kuin samankaltaisuuksia? Kahden maan historia

voi tuntua tosiaankin täysin erilaiselta, kun Viron historiassa tarkastellaan pääosin vieraiden voimien (poliittista) historiaa ja käsitellään virolaisia talonpoikia historiallisen katsauksen vähäpätöisinä objekteina. Tahotoisin uskoa, että tällainen lähestymistapa Viron varhaisempaan historiaan ei ole ollut kirjoittajan tietoinen valinta. Rehellisyyden nimissä on myönnettävä, että 'hyvälle Ruotsin ajalle' omistetusta luvusta eteenpäin virolaiset saavat alkuosaan verrattuna huomattavasti enemmän kirjoittajan huomiota osakseen, ja teos muuttuu yhä vahvemmin todelliseksi Viron – eikä vain Viron alueen – historiaksi.

Viron varhaisemman historian osalta on tuotava esiin vielä yksi heikkous, nimittäin Viron ja Suomen suhteiden riittämätön – ellei jopa minimaalinen ja epäsystemaattinen tarkastelu. Muinaishistorian osalta kirjoittaja mainitsee yhteyksien vilkastumisen roomalaisella rautakaudella. Jüriöö'n kansannousun yhteydessä mainitaan kapinallisten talonpoikien avunpyyntöjä Turkuun ja Viipuriin vieneet lähetystöt (apua saapui, mutta myöhässä). Lisäksi sivulla 87 on ohimennen mainittu kuinka Padisen luostarin munkit hankkivat maata Suomen rannikolta. Liivinmaan sodan yhteydessä kuvaillaan monipuolisesti Suomen Juhana-herttuaa ja hänen toimintaansa. Löytyy myös useita muita seikkoja, jotka ovat jääneet lyhyelle käsittelylle (esim. seprakauppa s. 229), ja eivät siten vaikuta yleiskuvaan parantavasti. Tämän teoksen välityksellä ensi kertaa Viron historiaan tutustuvalla lukijalla voi jäädä käsitys, että 1800-luvun loppupuolelle asti Viron ja Suomen väliset yhteydet olivat satunnaisia ja harvoja.

On erittäin pahoiteltavaa, että Viron ja Suomen taloussuhteiden käsittely puuttuu niistä kohdista, jotka on omistettu ajanjaksolle 1700-luvun loppupuolelta 1800-luvun keskiväliin, etenkin kun suurimman osan tästä ajanjaksosta Viro ja Suomi kuuluivat samaan valtakuntaan (Ruotsi ja Venäjä). Vuosien 1808–09 Suomen sodan tuloksena Suomi liitettiin itsenäisenä suuriruhtinaskuntana Venäjään, johon Viro oli kuulunut jo 1700-luvun alkuvuosista asti. Viron ja Suomen suhteet 1800-luvun alkupuoliskolla

olivat merkityksellisiä molemmille osapuolille. Vahvistusta tälle ei tarvitse etsiä kaukaa, siihen riittää Kansalliskirjaston suurenmoisen sähköisen lehtikokoelman lukeminen tuolta ajalta. Tallinnasta tuli Pietarin ja Riian jälkeen keisarikunnan kolmanneksi suurin satama, jonka kautta kauppa kulki Suomen suurruhtinaskunnan ja Venäjän välillä. Perinpohjaisen väitöskirjatutkimuksen Suomen ja Venäjän välisestä kaupasta 1809–65 teki jo vuonna 1963 Kauko Joustela.³ Hän kiinnittää huomiota suurruhtinaskunnan ja Viron kaupunkien väliseen kauppaan todeten useita kertoja sen tosiseikan, että suuri osa Suomen viennistä Venäjälle suuntautui Viron kaupunkeihin. Viron ja Suomen kauppasuhteiden eri puoliin voi tutustua myös Pentti Virrankosken, Päiviö Tommilan, Yrjö Kaukiaisen⁴ ja monien muiden tutkimusten avulla. Valitettavasti näiden tutkijoiden töitä ei löydy teoksen lähdeluettelosta.

Kirjoittajaa eivät näytä myöskään kiinnostaneen Viron ja Suomen väliset kulttuuri-siiteet 1800-luvun alkupuolella. Tätä on erityisesti pahoiteltava, sillä niiden käsittely auttaisi suomalaista lukijaa ymmärtämään paremmin Viron ja Suomen suhteiden luonnetta määritelleitä prosesseja 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä ja 1900-luvulla. Lisäksi tarkastelu tarjoaisi useita suomalaisia lukijaa kiinnostavia seikkoja Viron ja Suomen historiasta.

Esimerkiksi tiedetään, että 1806–66 Tallinnassa asui ja harjoitti liiketoimintaa Tammissaaresta kotoisin ollut kauppias Gustav Fredrik (von) Böning(h). Vuonna 1835 hänet nimitettiin Suomen ensimmäiseksi kaupalliseksi edustajaksi Tallinnaan, ja hän esitti tärkeää roolia virolais-suomalaisten

2. J. Uluots. Eestlaste lepingud võõrastega XIII sajandil. *Õigus*, 2, 3, 1935, 75–94; 49–72.

3. K. Joustela (1963) *Suomen Venäjän-kauppa autonomian ajan alkupuoliskolla vv. 1809–1865*, Helsinki.

4. Pentti Virrankoski (1963) *Myyntiä varten barjoiettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella. 1809 – noin 1865*, Helsinki; Päiviö Tommila (1964) "Turun ja Porin läänin talonpoikaispurjehtijoiden Venäjänmatkat 1840–1850-luvuilla", *Turun Historiallinen Arkisto XVI*; Yrjö Kaukiainen (1970) *Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853)*, Helsinki.

kauppa- ja kulttuurisuhteiden kehityksessä.⁵ Suomen edustajana Böningh auttoi Tallinnassa vierailevia suomalaisia kauppamiehiä ja kulttuurihenkilöitä jne. Heidän joukossaan olivat Suomen kansallisen heräämisen keskushahmot Elias Lönnrot ja Johan Wilhelm Snellman. Todellisena mesenaattina Böningh teki arvokkaita lahjoituksia Suomen kouluille ja kirkkoille sekä hädänalaisille unohtamatta Vironkaan kirkkoja. Hänen aloitteestaan rakennettiin Naissaaren ensimmäinen kirkko.⁶ G. F. von Böningh'in poika Reinhold Brix sävelsi yhden ensimmäisistä tunnetuista melodioista Runebergin runoon ”Vårt land” (Maamme).⁷ Viron ja Suomen kauppa- ja kulttuurisuhteiden kunnollinen käsittely 1800-luvun ensimmäisen puoliskon osalta olisi varmasti lisännyt Zetterbergin teoksen arvoa ja osoittanut, että näiden kahden maan väliset suhteet ovat kautta aikojen olleet vilkkaammat kuin ensi silmäyksellä voi näyttää.

1800-luvun kuvauksen heikkoutena voi pitää sitä, että vuosisadan keskivaiheen yhtä tärkeintä tapahtumaa sekä Viron että Suomen kannalta – Krimin sotaa – ei ole otettu ollenkaan käsittelyyn. Kirjoittaja tyytyy useamman kerran mainitsemaan Krimin sodan vain ohimennen (esim. s. 359 tai 388). Kuitenkin on hyvin tiedossa, että 1854–55 brittiläis-ranskalaisen laivaston saarto Venäjän länsirannikolla pakotti muun muassa Viron ja Suomen kauppiaita ja talonpoikia ottamaan riskin ja tekemään hengenvaarallisia kauppamatkoja tuodessaan merten takaa haluttuja kauppatavaroita. Sotavuosien voitot mahdollistivat Pohjois-Viron kauppiaille modernimpien ja nopeampien alusten hankkimisen sodan jälkeen. Salakuljetuksesta saatuja kokemuksia käytettiin hyväksi sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, kun Suomeen ja muuallekin vietiin kiellettyjä tuotteita (mm. alkoholia). Krimin sodan jälkeen nopeasti kehittyneen Suomen kauppalaivaston ylivoima Itämerellä oli ilmeinen jopa tuon ajan latvialaisen kansallisen heräämisen johtohahmon Krisjanis Valdemarsin mielestä.⁸

Edellä kuvatun lisäksi Suomea ja Viroa yhdisti Krimin sodan aikana Suomen kenraalikuvernööriksi 1855 nimitetty kreivi

Friedrich Wilhelm Rembert Berg, joka aikaisemmin Viroon sijoitetun sotaväen johtajana käski polttaa Tallinnan merenpuoleiset laita-alueet puolustuksen vahvistamiseksi. Hänen nimeään ei teoksesta löydy, vaikka toinen Virosta saapunut kenraalikuvernööri, Michael Barclay de Tolly kirjassa mainitaankin.

Viron itsenäistymisen ja ensimmäisen tasavallan aika

Viron itsenäistymistä Zetterberg käsittelee luvussa ”Itsenäisen valtion synty (1919–1920)”. Luku alkaa yleisesti tunnetulla kansainvälisen tilanteen kuvauksella. Kirjoittaja toteaa oikeutetusti, että maailmansota muutti baltiansaksalaiset keskusvallan silmissä ei-toivotuiksi henkilöiksi ja että ennen syksyä 1917 virolaiset poliitikot eivät puhuneet itsenäisyydestä vaan autonomiasta keisarikunnan osana.

Kirjoittaessaan suomalaisten vapaaehtoisten osuudesta vapaussodassa Zetterberg huomioi sen, että vapaaehtoisten saapuminen osui sopivaan ajankohtaan ja nosti virolaisten taisteluhenkä. Zetterberg ei kuitenkaan mainitse sanallakaan suomalaisten vapaaehtoisten rikollista toimintaa, vaikka siitä on molemmissa maissa kirjoitettu. Luku ei myöskään mainitse Irboskan verilöylyä; 102 pidätettyä vasemmistolais- ja työläisaktivistia lähetettiin vihollistulen alla yli rintamalinjan 2.9.1919. Heistä 25 tapettiin seuraavana päivänä sisäministeri Aleksander Hellatin käskystä.

Itsenäistyneen valtion kehitystä kirjoittaja käsittelee luvussa ”Tasavallan rakentaminen 1920–1939”. Luvusta ei löydy sanaakaan Virossa käydystä keskustelusta liittyen Pätsin ja Neuvostoliiton lähetystön suhteisiin vuosina 1925–34. Onko kirjoittaja todellakin sitä mieltä, että kysymys ei ansaitse mitään huomiota siksi, että venäläiset arkistolähteet ovat täysin epäluotettavia? Neuvostoliiton politiikan käsittelyssä kirjoittaja ei pohdi lainkaan, miksi Neuvostoliitto lähti joulukuussa mukaan Puolan Baltian suojelemissuhteisiin ja miksi Neuvostoliitto ehdotti Saksalle 1934 Baltian protokollan sopimista, eli syitä siihen miksi diplomaattisiin toimiin ryhdyttiin.

Pätsin ja Laidonerin vallankaappaus 12.3.1934 Zetterberg nimittää operaatioksi (s. 553), seuraavalla sivulla kirjoittaja käyttää jo termiä ”kaappaus”. Zetterberg ei nimeä vallankaappausa seurannutta aikaa diktatuuriksi. Kirjoittaja väittää, että Baltian maiden osalta diktatuurista voi puhua vain Latvian ja Liettuan osalta. Kuitenkin vähän myöhemmin Zetterberg puhuu Latvian yhteydessä autoritaarisesta hallinnosta myös Virossa (s. 562). Vielä muutama sivu eteenpäin (s. 597) niin huomaamme, että Virossa oli vallalla autoritarismi. Mistä johtuu tämä epäjohtomukaisuus?

Sekä Ulmanis että Päts käyttivät menetelmiä joita hyödynsi suurin osa diktatuureista. Kuten poliitikko Pätsin Virossa myös poliitikko Ulmaniksen tähti Latviassa oli jo hiipumassa. Niin Virossa kuin myös Latviassa nousi valtaan hallinto, joka demagogisesti kuulutti maailmalle ja omalle kansalleen, että autoritarismin valtaantuloa oli vaatinut tarve suojella demokratiaa ja että kansa oli sen avulla pelastettu paljon pahemmalta. Pätsistä ja Ulmaniksesta tuli pääministerejä perustuslaillisen järjestyksen mukaan ja laillisesti, mutta he varmistivat oman asemansa säilymisen aseiden avulla. Latviassa kiellettiin välittömästi puolueet ja yhteiskunnalliset järjestöt. Virossa puolueet alistettiin vuoden kuluessa ja tämä vietiin loppuun maaliskuussa 1935. Kun Latviassa yksinkertaisesti hajotettiin parlamentti ja poistettiin jäsenten immuniteetti, Virossa asia muotoiltiin toisin. Sanottiin, että hallitus on parlamentaarisen ja kansallisen valtiojärjestelmän hallitsija ja se kutsutaan koolle, kun riigivanem näkee sen tarpeelliseksi. Parlamentti vaiennettiin, mutta sen jäsenet saivat edelleen palkkaa. Viroa hallittiin vuosia ilman parlamenttia, mutta myöhemmin järjestettiin kaksikamarisen varjoparlamentin vaalit. Latviassa luovuttiin kokonaan parlamentista. Toisin kuin Virossa, Ulmaniksen mielestä ei ollut tarpeen luoda yhtä puoluetta eikä hän ryhtynyt muuttamaan voimassa olevaa perustuslakia. Teoriassa voimaan jäi vuoden 1922 demokraattinen perustuslaki. Virossa ja Latviassa otettiin käyttöön Italian fasistien mallin mukainen korporatiivinen kutsumalli. Niin Ul-

manis kuin Päts ryhtyivät käyttämään valtaa johtaja-periaatteen mukaisesti. Molemmille oli tyypillistä nationalismin liioiteltu propagoinen.

Verrattaessa Baltian diktatuureja Saksaan, Italiaan tai Neuvostoliittoon voidaan sanoa, että ne olivat olemukseltaan todellakin lempeitä. Mutta myös Virossa ja Latviassa vainottiin poliittisia vihollisia. Zetterberg ainoastaan viittaa siihen, että Vapausoturiin liiton jäseniä irtisanottiin valtion viroista. Historioitsija Rein Marandin mukaan Virossa pidätettiin maaliskuun 1934 vallankaappauksen yhteydessä 886 henkeä, joista puolet vapautettiin ja 425 jäi vankeuteen.⁹ Poliittisia vihollisia varten suunniteltiin keskitysleirin perustamista. Marraskuussa 1934 useat Suomen lehdet kertoivat että Naissaaressa rakennetaan jo keskitysleiriä. On mahdollista että pelko Suomen ja muun demokraattisen maailman paheksunnasta oli yksi syy suunnitelmista luopumiseen. Vainottujen määrä Virossa on todellisuudessa suurempi kun huomioon otetaan myös poliittisista mielipiteistä johtuneet erottamiset.

Zetterberg väittää myös, että toisinajattelijoiden fyysinen rankaiseminen ja tuhoaminen oli Virolle vierasta (s. 562). Entäpä jo aiemmin mainittu Irboskan verilöyly? Tapaus tosin sattui sotaoloissa. Mutta 1930-luvulla Virossa oli poliittisia vankeja ja toisinajatteliijoita, joita hallittiin erilaisilla asumisrajoituksilla ja -kielloilla. Heiltä kiellettiin esimerkiksi asuminen puolustustilassa olevilla alueilla, mikä käytännössä kielsi asumisen suuremmissa kaupungeissa. Käytännössä kolmen Baltian maan sisäpolitiikassa ei ollut suuriakaan eroavaisuuksia, ja

5. Ks O. F. Hultman, & Osmo Durchman (1923) ”Bidrag till kännedom av å Finlands riddarhus icke upptagna adliga ätter av utländskt ursprung. VII. Böning. (von Böningh)”. *Genealogiska Samfundet i Finland Årsskrift* 7, 1923, 46–66.

6. *Helsingfors Tidningar*, 8. 10. 1856

7. *Helsingfors Tidningar*, 22.10.1856.

8. Вальдемар X. Статистико-критический обзор вопросов, касающихся торгового флота России. М. 1868, стр. 36–38.

9. Marandi, Rein (1997) *Must valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937 II. Illegaalne vabadussõjalus (1934–1937)*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia 18, Stockholm, 14; vt ka Andres Kasekamp (1999) *The Radical Right in Interwar Estonia*, London, 100.

siksi rajojen vetäminen jää keinotekoiseksi.

Ei ole myöskään syytä yhtyä kirjoittajan arvioon Laidonerin vuonna 1938 antamasta lausunnosta, jossa todetaan että 700 orjuuden vuotta ei ole koskaan ollutkaan, koska virolaiset olivat hallitsevassa asemassa myös vierasmaalaisesta yläluokasta koostuvassa järjestelmässä. Zetterberg väittää, että lausunto perustui halulle kasvattaa maalle pitkät juuret ja nostaa näin Viron asemaa itsenäisten valtioiden perheessä (s. 562). Pikemminkin syytä oli toive lieventää kansan epäluuloisuutta Saksaa ja saksalaisia kohtaan, joita hallitus ja sotilaallinen johto olivat ryhtyneet pitämään Viron turvallisuuden takaajina.

Vuosien 1923–24 osalta kirjoittaja puhuu talouskriisistä, jonka osalta olisi voinut olla tarkempi. Tuottavuus ei mainittuna aikana laskenut, kysymys oli pikemminkin taloudellista kriisistä joka näyttäytyi vientikaupan alijäämäisyytenä ja 'omille miehille' Viron pankista annettuina turhina lainoina.

Fosforiitin kaivostoiminnan osalta Zetterberg väittää, että Viron hallitus painosti fosforiitin tuottamiseen (s. 566). Ottaen huomioon suunnitellun fosforiittitehtaan tuotantokapasiteetin Viron kotimaan markkinoiden superfosfaatin tarve oli 1930-luvun lopussa kymmenen kertaa pienempi. Viron fosforiittia tarvittiin suurempia määriä ennen muuta Saksan sotilaallisessa kemianteollisuudessa. Zetterbergin teoksessa ei mainita sanallakaan, että Saksa tunsu kiinnostusta fosforiittia kohtaan ja että I. G. Farben oli hankkinut rahoituksen Viron fosforiittiteollisuudelle Dresdner Bank'ista ja Deutscher Länderbank'ista.

Neuvostoliiton pakottamana tehdyt vuoden 1939 tukikohtasopimukset, itsenäisyyden menetys 1940 ja Neuvostoliiton ja Saksan miehitys käsitellään luvussa "Itsenäisyyden menetys (1939–1944)".

Molotov-Ribbentrop sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan kohdalla kirjoittaja väittää, että Virossa asiasta saatiin tuskin tietää niin nopeasti kuin muistelmassa väitetään (s. 608). Lähteet osoittavat, että Saksan osalta oli olemassa myös epävirallinen informaatiokanava, joka ei salannut lisäpöytäkir-

jan olemassaoloa. Jo 25.8. Viron ulkoministeriö antoi Moskovan, Riian ja Helsingin lähetystöille käskyn hävittää dokumentit, jotka voivat saattaa Viron valtion epäsuotuisaan valoon. Kirjoittaja ei ole kiinnittänyt huomiota Kansainliiton viimeisen Danzigin ylikomissaarin, sveitsiläisen Carl Burckhardtin toimintaan. 11. elokuuta 1939 Hitler kutsui Burckhardtin luokseen ja pyysi tätä selittämään länsivalloille "omasta hyvästä tahdostaan" Puolan ja Saksan välisten vastakohtaisuuksien olemusta. Hitler paljasti keskustelussa tulevat aikomuksensa "... kaikki mitä teen on suunnattu Neuvostoliittoa vastaan. Jos länsi on liian tyhmä tai sokea sitä näkemään, olen pakotettu tekemään sopimuksia venäläisten kanssa, lyömään länttä ja lännen tappion jälkeen käymään kaikin voimin Venäjää vastaan..."¹⁰ 9. syyskuuta Burckhardt tapasi Kaunasissa Latvian lähettiläs Ludvigs Sejan, eikä Burckhardt millään tavoin peitellyt sitä, että Hitler oli vielä ennen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimista Neuvostoliiton ja Saksan välillä ilmoittanut hänelle mikä oli solmittavan sopimuksen hinta: Neuvostoliitto saa pääsyn Itämerelle (Baltian valtiot) sekä osan Puolasta. Kaunasista Burckhardt matkusti Riikaan ja Tallinnaan.

Sivulla 612 Zetterberg kirjoittaa, että syyskuun 26. päivä Neuvostoliiton puolustusasiain kansankomissaari Kliment Vorosilov allekirjoitti käskyn voimakkaan iskun tekemisestä Viroa vastaan 29. syyskuuta. Kirjoittaja erehtyy, sillä käskyn 13. kohdassa sanotaan, että hyökkäyksestä annetaan erillinen direktiivi. Hyökkäyksen alkamispäivä jäi niin ollen avoimeksi.¹¹

Vuonna 1939 solmitun tukikohtasopimuksen osalta Zetterberg esittelee pääosin pakolaishistorioitsijoiden näkemyksiä: Virossa ei järjestetty mobilisaatiota, koska ei haluttu ärsyttää Neuvostoliittoa ja tukikohtasopimus oli tilanteessa optimaalinen ratkaisu. Eroa tulee lähinnä Zetterbergin kumotessa pakolaiskirjallisuudessa esitetyt väitteet, että Viro olisi hakenut apua ennen tukikohtasopimuksen solmimista Suomelta, Latvialta ja Saksalta (s. 614). Zetterberg ei myöskään pohdiskele vaihtoehtoja. Hän mainitsee lakonisesti, että vaihtoehtoja ei

ollut (s. 615). Mutta samalla hän toteaa, että sotatilanteessa Viro olisi pitänyt yllä kansan yhteishenkeä ja katsoo perusteettomiksi väitteet vapaaehtoisesta alistumisesta. Sivulta 616 löydämme kuitenkin yllättävän ja käsittämättömän väitteen: Viro ei ollut valmis sotaan. Voisi kysyä mikä Euroopan pieni valtio oli valmis toiseen maailmansotaan juuri ennen sodan syttymistä?

Täysin käsittämätön on Zetterbergin toteamus Neuvostoliiton ja Viron neuvotteluista ennen tukikohtasopimuksen solmimista; perustelematonta on myös kritiikki sitä toteamusta kohtaan, että Viron autoritäärisen järjestelmän takia julkisuutta ei ajoissa informoitu. Kirjoittaja väittää, että tämäntapaisia asioita ei mikään valtio, olkoon kuinka demokraattinen tahansa, levitele etukäteen julkisuuteen (s. 616). Tuomitseeko kirjoittaja Suomen hallituksen käyttäytymisen syksyllä 1939 ja hyväksyykö hän Viron hallituksen käytöksen, kun Moskovassa käydyt neuvottelut salattiin täysin sekä julkisuudelta että ulkomaisten diplomaateilta? Neuvostoliiton Suomelle esittämiä vaatimuksia käsiteltiin julkisesti jo lokakuun lopun Pohjoismaiden valtionpäämiesten tapaamisessa. Vaatimuksista tiedotettiin myös Helsinkiin akkreditoituille diplomaateille. 27.10. ilmoitti ulkoministeri Erkko Kansallisteatterissa pidetyssä puheessa, että hallitus ei tee mitään päätöksiä ilman että eduskunta ja Suomen kansa olisivat saaneet niihin tutustua ja esittää oman mielipiteensä. On totta, että Suomen hallitus ei julkistanut Moskovian neuvottelujen pöytäkirjoja. Mutta se, mitä Neuvostoliitto Suomelta vaati pääsi pääpiirteissään lehdistöön ja myös Viron lehtiin.¹²

Sivulta 622 löydämme väitteen, että Viron hallitus päätti yksimielisesti ottaa vastaan Neuvostoliiton kesäkuussa Virolle esittämän ultimaatum. Mihin dokumenttiin tämä väite perustuu? Hallituksen istunnon pöytäkirjaa keskusteluista ei ole löytynyt yrityksistä huolimatta. On kylläkin olemassa Laidonerin omakätinen tunnustus NKVD:lle, jossa hän kertoo harvinaisesta yksimielisyydestä asian suhteen. Tässä on kuitenkin huomattava, että kyseessä on painostuksen alla annettu tunnustus. Yleisesti ottaen ken-

raalin omakätiset tunnustukset viittaavat pikemminkin siihen, että hän halusi saada NKVD:ltä paremmat olot vankeudessa.

Sivulta 624 saamme tietää, että kun opettaja ja historiantutkija Nigol Andresen sanoi Zdanoville salkkunsaa olevan sellainen, jonka alaa hän kaikkein vähiten tunsii, kenraali opasti häntä kannustavasti. Oliko Zhdanovilla vuonna 1940 todellakin kenraalin arvo? Venäläiset lähteet väittävät Zhdanovin saaneen kenraalieverstin arvon vasta vuonna 1944.¹³

Sivulla 625 kirjoittaja väittää, että kesäkuussa 1940 Neuvostoliiton ultimaatumien jälkeen ministereiksi nousseista Johannes Varesen, Nigol Andresenin ja Johannes Semperin valinnassa hallitukseen vaikuttivat heidät aiemmat kontaktinsa Kominterniin, Neuvostoliiton vastavakoiluun tai Tallinnan lähetystöön. Tässä olisi pitänyt olla tarkempi, sillä vaikka Andresenin siteet Kominterniin tunnettiin, ei Varesen ja Semperin osalta ole onnistuttu löytämään aineistoa, joka sitoisi heidät Kominterniin ja neuvostovakoiluun. Vares ja Semper olivat kyllä kiinnostuneita neuvostoliiton elämästä, kirjallisuudesta ja kulttuurista ja olivat yhteyksissä VOKS:iin¹⁴ (yleisliittolainen yhdistys ulkomaisten kulttuuriyhteyksien kehittämiseksi).

Vuoden 1940 tapahtumien arvioimisessa Zetterberg tuo esille pakolaishistorioitsija Toivo Raunin arvion: ”Kun kaksi totalitaarista suurvaltaa päätti jakaa ison osan Itä-Euroopasta keskenään, pieni kansakunta pystyi hyvin vähän tekemään kehityksen pysäyttämiseksi.”

Zetterbergin esiin nostamien arvioiden mukaan Viron hallitus toimi oikein niin 1939 kuin myös 1940, kun vaihtoehtona olisi ollut kansan tuho. Muita vaihtoehtoja ei tuoda esille, esimerkiksi Martti Turtolan

10. Carl J Burckhardt (1960) *Meine Danziger Mission 1937–1939*, München, 348.

11. Кс. Российский государственный военный архив, Москва. 37977–1–232, 81.

12. Vt näiteks Rahvaleht 1.11. 1939.

13. К.А. Залесский. Империя Сталина. Биографический энциклопедический словарь. Москва, 2000, 165; vt. ka hrono.info/biograf/zhdanov.html

14. Всесоюзное общество культурной связи с заграницей.

näkemyksiä. Zetterberg ei vertaa Viron hallituksen toimintaa muiden aggression kohteiksi joutuneiden Euroopan pikkuvaltioiden hallitusten toimintaan. Kirjoittajalta voisi kysyä, minkä muun Euroopan itsenäisen valtion väestö tuhoutui tai kyyditettiin täydellisesti toisen maailmansodan pyörteisä ja mihin hänen väitteensä perustuu. Zetterbergin mielestä sisäpolitiikalla ei ollut osaa Baltian maiden tuhoutumisessa. Mutta juuri Baltian maiden autoritääriin sisäpolitiikka oli se tekijä, joka hajotti poliittiset voimat kahteen suureen ryhmittymään: enemmistö vasemmistosta suuntautui Neuvostoliittoon päin, enemmistö oikeistosta taas Saksaan. Ainoastaan katoavan pieni osa Baltian poliitikoista uskoi, että maan pelastajat voisivat olla anglosakseja. Tämän tuloksena oli mahdotonta jatkaa poliittista taistelua kotimaan ulkopuolella vuosina 1940–45.

Neuvostoliiton ja Saksan miehitykset

Neuvostoliiton ja Saksan miehityksiä käsittelevässä osassa Zetterberg on kova. Hän ei kiellä yhteiskunnan demoralisoitumista kahden miehityksen aikana. Hän toteaa, että hävityspataljoonat puna-armeijasta sekä metsäveljet ja Omakaitse tappoivat ihmisiä ilman oikeudenkäyntejä. Hän puhuu myös avoimesti virolaisten osallisuudella toimeenpannusta holokaustista ja tuo esille toiseikat, joiden valossa Saksan suunnitelmiin ei kuulunut Baltian maiden itsenäisyyden palauttaminen.

Viron neuvostotasavallan historia vuosina 1944–91 on otsikoitu ”Sirpin ja vasaran otteessa”. Neuvosto-Viron Zetterberg näkee hyvin tummasävyisesti. Vuosien 1944–55 osalta tällainen lähestymistapa onkin täysin osuva. Zetterbergin silmissä hyväksynnän ansaitsevat ainoastaan neuvostoajan virolainen kirjallisuus, taide ja teatteri.

Viron itsenäisyyden palauttaminen ja irtautuminen Neuvostoliitosta tuodaan esille otsikolla ”Uuden itsenäisyyden alku”. Kaksi viimeistä lukua ovat yleiskatsauksia, joiden osalta on vähän arvosteltavaa, koska aikakausi on vielä suurelta osin tutkimatta.

Johtopäätökset

Kuten tämän arvostelun alussa jo todettiin, kyseessä on Suomessa ilmestynyt Viron historiaa käsittelevä yleisteos. Tutkimus perustuu pääosin viime vuosien virolaiselle ja Baltian historiaa tutkineiden ulkomaalaisten työille. Neitseellinen alue, eli uusi tieto, jää puuttumaan.

1990-luvun alusta lähtien Venäjällä on ilmestynyt runsaasti Viroa, Latviaa ja Liettuaa käsittelevää kirjallisuutta sekä useita dokumenttikokoelmia. Kirjallisten lähteiden luettelo näyttää, että Zetterberg ei ole käyttänyt lainkaan Venäjällä ilmestynyttä tutkimusta, dokumenttikokoelmista puhumattakaan. Baltian historian tutkiminen täysin ilman venäläisiä lähteitä ei ole mahdollista.

Zetterbergin teoksesta on ilmestynyt arvosteluja myös virolaisissa lehdissä. Tiedejulkaisuissa ilmestyneistä arvosteluista voisi mainita virolaisten historioitsijoiden Heino Arumäen, Mati Grafina ja Priit Raudkivin arvostelun ”Suomalaisten oma Viron historia” joka ilmestyi tammikuussa 2008 aikakauskirjassa *Tuna*.¹⁵ Mainittu arvostelu on Zetterbergiä kehuva ja korkeasti arvostava, kuten kirjoittajat lopussa toteavat. Ehkä olisi oikeampi nimittää Tunassa ilmestynyttä arvostelua kehuiksi eikä todelliseksi arvosteluksi?

On huomattava, että kun Zetterberg näkee Viron ja Suomen historian välillä enemmän suuria eroja kuin yhtäläisyyksiä, tämä pitää varhaisempien ajanjaksojen osalta paikkansa etenkin vieraiden valloittajien historian suhteen. Jos kirjoittaja olisi kiinnittänyt enemmän huomiota virolaisiin ja vähemmän vieraiden valloittajien poliittiseen historiaan, hänen tarjoamansa historian kuva olisi tasapainoisempi. Viron ja Suomen talonpoikaiston oikeudellisen aseman erilaisuus menneisyydessä ei pysty poistamaan näiden kansojen historian samankaltaisuuksia. Ensiksikin molempien kehitystä on muokannut läntinen kristillisuus – sekä katolisuus että myöhemmin luterilaisuus. Toiseksi Viro ja Suomi ovat ol-

15. Soomlaste oma Eesti ajalugu, *Tuna – ajalookultuuri ajalugu*, 1, 2008.

leet pitkiä aikoja samojen valtakuntien osina – ensin Ruotsin ja myöhemmin Venäjän – ja niiden taloudellisessa, kulttuurillisessa jne. kehityksessä on ollut hyvin samankaltaisia piirteitä, vaikka nämä vaiheet saattoivat tapahtua eri aikoina (reformaatio, kapitalistisen talouden kehitys, kansallinen herrääminen). Yhteydet kahden kansan välillä olivat vilkkaat. Näitä itsestäänselvyyksiä ei olisi ollut tarpeen nostaa tässä esille, jos arvosteltava teos olisi paneutunut niihin perusteellisemmin. Näin ei valitettavasti ole, ja syy tähän piilee ilmeisimmin kirjoittajan kiinnostuksen suuntautumisessa 1900-luvun poliittiseen historiaan.

1900-luvun käsittelyssä professori on selvästi vältellyt kiistanalaisia ja kärkeviä kysymyksiä. Loppujen lopuksi on todettava, että virheitä ja puutteita löytyy kaikista historiateoksista. Kukaan ei kykene kirjoittamaan virheettömästi poliittisesta historiasta, käyttämään kaikkia olemassa olevia lähteitä ja tekemään kaikkien hyväksyttävissä olevia arvioita asioista. Historian tutkimus ei ole teoreeman todistamista, jossa vastaus on aina olemassa ja ajatusten kulku pitää

vain todistaa. Historian tutkimukseen vaikuttaa kirjoittajan maailmannäkemys ja hänen oma kokemuksensa menneisyydestä. Seppo Zetterberg edustaa vankasti 1900-luvun historian käsittelyssään tiettyä virallista tai ammattimaista näkemystä, mistä seuraa käsittelytavasta riemastuneiden virolaisten ilo 'leipähistoriasta'.

Lopuksi vielä eräs huomio, joka ei ole suunnattu kirjoittajalle vaan kustantajalle ja liittyy kirjan yleiseen käsiteltävyyteen. Yli 800-sivuinen teos on painettu yhtenä nitteenä liitupaperille. Sen tuloksena teos muuttuu kirjaimellisesti raskaaksi luettavaksi myös painonsa puolesta. Suuren ja painavan kirjan käsitteleminen on raskasta sekä kotona että kirjastossa. Mahdollisten lisäpainosten osalta kannattaisi harkita kirjan jakamista kahteen osaan tai vaihtaa paperi kevyemmäksi. Paperin vaihdoksesta voi kuvien laatu ehkä kärsiä, mutta koska kyseessä ei ole kuvateos on tekstiin keskittymisen mukavuus lukijalle tärkeämpää. ■

(Kääntänyt Tiina Metso)